

Ks. KAZIMIERZ DOLA

OBRAZ STATYSTYCZNY DIECEZJI WROCŁAWSKIEJ W 1724 ROKU

I. Obszar i granice. — II. Stan prawny. III. — Podział administracyjny. IV. Katedra i duchowieństwo przykatedralne. — V. Kapituły kolegiackie. — VI. Duchowieństwo diecezjalne. — VII. Klasztory — VIII. Seminarium — IX. Wierni.

Przedstawiony tu obraz stanu diecezji wrocławskiej oparty jest o dwa źródła. Pierwszym, bardzo bogatym i zasadniczym jest kompendium sporządzone w kancelarii biskupiej w 1724 r. w oparciu o bardzo szerokie i dokładne protokoły wizytacyjne z lat 1718—1723¹. Ta ogólnodiecezjalna wizytacja zarządzona została przez ówczesnego ordynariusza wrocławskiego Franciszka Ludwika Neuburga (1683—1732), a jej przeprowadzenie zlecone sufraganowi biskupowi Eliaszowi Danielowi de Sommerfeld². Instrukcja ordynariusza w 18 artykułach, z dnia 29 lipca 1718 r., wskazywała na sprawy najważniejsze. Domaga się najpierw apostolskiej i bezinteresownej postawy od samego wizytatora, poleca by orszak jego był skromny, złożony tylko z ludzi koniecznych dla godziwego spełniania funkcji pontyfikalnych i dokonania wizytacji (kapelan, drugi kapłan znający obydwie języki tzn. polski i niemiecki oraz 2—3 świeckich dla nieodzownych posług). Poleca wizytatorowi, aby udzielał sakramentu bierzmowania, karał dających zgorszenie — z uwzględnieniem winy i osoby; aby przypomniał archiprezbiterom nałożone na nich obowiązki co do wizytowania dekanatów; ma sprawdzić czy kapłan wybrany wicedziekanem (actuarius) zna swoje obowiązki i wypełnia je, czy na dorocznych konwentach powielkanocnych plebani składają sprawozdania dotyczące udzielania sakramentów, głoszenia ka-

¹ W Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu (= AAW) zachowały się dwa identyczne teksty: II b 11: *Descriptio Dioecesis Wratislaviensis 1724* oraz II b 166: *Visitatio Generalis totius Almae Dioecesis Wratislaviensis a Elia Daniele de Sommerfeld, Suffraganeo Wratislaviensi inchoata et a comite de Hatzfeld Gleichen, cathedralis ecclesiae Wratislaviensis Canonico, continuata ac tandem ab Thadeo Vesper et Francisco Tichy absoluta, per Josephum Ignatium ab Eidtner in praesens compendium redacta*. Tu cytowany jest tekst II b 166 = *Descriptio*.

² Zob. o nim J. Jungnitz, *Die Breslauer Germaniker*, Breslau 1906, 245—262 oraz tenże, *Die Breslauer Weihbischöfe*, Breslau 1914, 200—222.

zań, katechizowania, życia moralnego wiernych, napotykanym trudności. Nakazuje dalej wizytatorowi pytać o źródła utrzymania, o wsparcie udzielane przez patronów itd.³ W oparciu o tę instrukcję bp Sommerfeld wydał zarządzenie o poczynieniu w całej diecezji bezpośrednich przygotowań do wizytacji. Nakazał więc zawiesić wizytacje dziekańskie; przygotować wiernych do przyjęcia sakramentu bierzmowania; zażegnać spory i kłótnie, a ostatecznie przygotować je do przedstawienia wizytatorowi; uporządkować księgi dochodów beneficjalnych i księgi metrykalne: ochrzczonych, bierzmowanych, małżeństw i zmarłych; przedstawić wykaz wszystkich parafian zarówno katolików jak i luteran, z wykazaniem tych, którzy byli u sakramentów wielkanocnych; spisać inwentarze parametrów i ksiąg liturgicznych, a także skargi i żale, jakie proboszcz czy parafianie chcieliby przedstawić wizytatorowi⁴. Osobne instrukcje opracowano dla wizytacji kapituł i klasztorów.

Znaczną część diecezji zwizytował Sommerfeld osobiście, pomagali mu kanonik i wikariusz generalny Lotar Hatzfeld oraz archiprezbiterzy Tadeusz Vesper i Franciszek Tichy. Protokoły powizytacyjne, zachowane po dziś dzień, obejmują dwanaście wielkich tomów⁵ Stanowią bogaty, nie całkowicie jeszcze wykorzystany materiał do dziejów diecezji śląskiej. W 1724 r. kanonik katedralny Józef Ignacy Eitner, zarządca mienia katedralnego i kilku fundacji dobroczynnych⁶, sporządził z tych protokołów wyciąg, który ma charakter schematyzmu diecezjalnego. Stanowi on podstawę poniżej przedstawionego opracowania. Jest to foliał liczący 357 stron, paginowany. Na wstępie autor tekstu wyjaśnia, co w swoim opracowaniu chciał podać: opis parafii, beneficjum proboszczowskiego i uposażenia wikariuszy, szczególnie dane o proboszczu i wiernych; brak natomiast informacji o budynku kościelnym, wezwaniu patronalnym, czy instytucjach parafialnych⁷. Nie wykorzystał autor protokołów wizytacyjnych kościołów kolegiackich i kapituł, nie podał żadnych prawie informacji o klasztorach męskich. Próbował natomiast na końcu podać zestawienie statystyczne: ilość kościołów parafialnych, zakonnych, kuracji, kaplic, parafii zniesionych, ale rubryki te nie zostały wypełnione. Podano tylko liczbę kościołów parafialnych i kuracji: 521, co z kolei nie jest zgodne z liczbą parafii wykazanych w tekście⁸. Opracowanie to zostało w niektórych szczegółach, np. dotyczących duchowieństwa, uzupełnione z tekstu protokołów wizytacyjnych. Ujęcie powyższych danych w kilka tabel statystycznych wydaje się celowe z tej racji, że pierwszy drukowany schematyzm: „Catalogus Almae Dioecesis Silesiae” podający bardzo lapidarne wykazy dekanatów, parafii i nazwisk duchownych, wydany został w 1748 r., a więc po zmianach — przede wszystkim co

³ Przedruk instrukcji w *Visitationsberichte der Diözese Breslau*, hrg. J. Jungnitz, Breslau 1902, I, 51—54; AAW — II b 26, 1: *Instructio Francisci Ludovici Epi Wratisl. pro deputato Visitatore generali dioecesis Wratislaviensis Elia Daniele de Sommerfeld. 1718.*

⁴ *Visitationsberichte* I, 55 n.; AAW — II b 26, 3; *Insinuatio Visitationis generalis facta per dioecesim.*

⁵ AAW — II b 154 do II b 165.

⁶ Zob. Jungnitz, *Die Breslauer Germaniker*, 270.

⁷ *Discriptio*, 3 nn.

⁸ Tamże, 225 n.

do granic archiprezbiteratów — wprowadzonych w 1738 r.⁹ Według tego schematyzmu diecezja wrocławska liczyła w 1748 r. 80 dekanatów, 653 parafie i kuracje, 910 księży diecezjalnych i 113 zakonnych (pełniących obowiązki duszpasterskie). W 1740 r. Śląsk Pruski zaś liczył ponad 1.100 tys. mieszkańców, z czego niewiele ponad połowę stanowili protestanci. Więc na około 500 tys. katolików wypadało 1023 księży, co stanowiło — nie wchodząc w kwestie terytorialne (rozległość parafii, diaspora) — proporcje bardzo korzystne¹⁰.

Drugie źródło tu wykorzystane i cytowane jest znacznie uboższe i ogólniejsze. Chodzi o zeznania świadków w trakcie procesu kanonicznego w 1732 r. przed objęciem diecezji przez kard. Filipa Ludwika Sinzendorfa. Dotyczą one głównie centralnych instytucji diecezjalnych¹¹.

Jak więc przedstawiała się diecezja wrocławska w 1724 roku?

I. OBSZAR I GRANICE. Diecezja obejmowała pas terytorium ciągnącego się wzdłuż rzeki Odry długości około 50 mil niemieckich (czyli 350 km) i szerokości około 20 mil (140 km), jak opisano ją w 1732 r., co w wielkim przybliżeniu odpowiadałoby faktycznemu stanowi rzeczy¹². Fraktycznie zaś obszar pruskiej prowincji śląskiej, która swymi granicami sięgała na wschód i na południe poza granice diecezji wrocławskiej, wynosił w XVII w. 37.300 km²¹³. Na tyle też, a więc znacznie mniej niż wynikałoby to z podanego wyżej szacunku, trzeba liczyć powierzchnię XVIII-wiecznej diecezji wrocławskiej. Jeśli wziąć pod uwagę jednostki administracji państwowej austriackiej, to w 1732 r. diecezja obejmowała następujące księstwa: nysko-grodzkowskie (biskupie), świdnickie, jaworskie, głogowskie, opolskie, raciborskie, cieszyńskie, brzeskie, oleśnickie, bierutowskie, ziebickie, wołowskie, zagańskie, i legnickie¹⁴. Największym miastem Śląska była stolica diecezji — Wrocław. Według cytowanego świadka liczył on w 1732 r. kilka tysięcy domów i około 50 tys. mieszkańców¹⁵.

II. STAN PRAWNY. Według opinii pytanego o to w 1732 r. jednego ze starszych wikariuszy katedralnych, diecezja jest bezpośrednio poddana Stolicy Apostolskiej, ponieważ żaden arcybiskup nie wykonuje w niej jakichkolwiek aktów jurysdykcyjnych, a wszelkie apelacje kierowane są do nuncjatury apostolskiej we Wiedniu¹⁶.

III. PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY. Był na początku XVIII w. taki, jaki wypracowano w średniowieczu, tzn. cztery archidiakonaty po-

⁹ Przedruk tego schematyzmu w Archiv f. schlesische Kirchengeschichte 26 (1968), 293—326.

¹⁰ Tamże, 291.

¹¹ Bibliotheca Apostolica Vaticana — Processus Consistoriales, vol. 118, fol. 630—654. Tu cytowane jako Processus wg mikrofilmu nr 137 w Ośrodku ABMK przy KUL.

¹² Processus, 638.

¹³ Atlas historyczny Polski, t. I: Śląsk, pod red. J. Janczaka i T. Ładogórskiego, Wrocław 1976, cz. II, 9.

¹⁴ Processus, 638.

¹⁵ Tamże, 636. W 1787 r. liczył Wrocław 55 tys. mieszkańców. Zob. Atlas historyczny, cz. II, 50.

¹⁶ Processus, 637.

Tabela 2: patronaty parafii

archidiakoniat	liczba parafii	król	dom. loci	miasto	biskup	osoby kościelne	kapituły	klasztory	brak danych
wrocławski	295	21	100	9	56	12	11	83	3
opolski	210	28	131	3	7	1	6	33	1
głogówecki	78	1	45	3	3	3	1	22	—
legnicki	51	6	22	4	2	—	—	16	1
r a z e m	634	56	298	19	68	16	18	154	5

renie archidiakonatu opolskiego — patronami kościołów parafialnych byli dziedzice — właściciele wsi. Jedynie na terenie archidiakonatu wrocławskiego zbliżone są wielkością liczby patronatów wykonywanych przez dominium loci, klasztory i biskupa. Bardzo niewielkiej liczbie kościołów parafialnych patronowały rady miejskie.

Tytuły i wezwania kościołów nie zostały ujęte w schematyzmie. Może dlatego, że w protokołach wizytacyjnych podawane są niesystematycznie, nawet w przypadku kościołów konsekrowanych. W archidiakonacie opolskim stwierdzić da się jedną regularność: uroczystość dedykacji kościoła (kiermasz) obchodzi się w niedzielę po święcie patronalnym.

IV KATEDRA I DUCHOWIEŃSTWO PRZYKATEDRALNE. Świątynia katedralna pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela zbudowana była w części z cegły w części z kamienia ciosanego. Budynek był na początku XVIII w. w dobrym stanie i nie wymagał remontów. Przylegały doń dwie wieże-dzwonnice. Wnętrze ozdabiały marmurowe ołtarze. Były trzy chóry: wielki kapłański (prezbiterium) dla kanoników oraz dwa muzyczne — duży i mały, każdy wyposażony w organy¹⁸. Z ważniejszych relikwii wymieniono szczątki świętych Honoriusza i Septymiusza, głowę św. Wincentego diakona i męczennika, czaszkę i inne szczątki św. Jana Chrzciciela oraz relikwie św. Jadwigi, bł. Czesława i innych¹⁹.

Kapituła katedralna tego okresu liczyła — zgodnie z XV-wiecznymi statutami — siedmiu prałatów: prepozyt, dziekan, archidiakon, kantor, scholastyk, kustosz i kanclerz. Każdy z nich miał jednocześnie prebendę kanoniczną. Prócz tych było jeszcze 22 kanoników. Z tego 29-osobowego zespołu rezydowało w 1732 r. tylko 14, a więc połowa²⁰. Upadek prebend w okresie rozprzestrzeniania się reformacji na Śląsku skłonił biskupów do ubiegania się w Stolicy Apostolskiej o redukcję kanonii, co faktycznie nastąpiło w ciągu XVII w.: o ile wizytacja z 1580 r. odnotowała istnienie 38 prebend, zgodnie ze statutami, w 1705 r. było ich tylko 26. Podniesienie się gospodarcze diecezji za długich rządów bis-

¹⁸ Tamże, 636 n.

¹⁹ Tamże, 637.

²⁰ Tamże.

kupa Franciszka Ludwika mogło przyczynić się do niewielkiego zwiększenia i ustalenia liczby prebend: od około 1720 r. do sekularyzacji w 1812 było ich 29—30, przy czym rezydowało stale tylko około 14: członków kapituły: 7 prałatów i 7 kanoników²¹. Uposażenie prałatów wahało się w granicach od 50 do 80 florenów, podobnie jak i kanoników rezydujących. Natomiast kanonicy nierezydujący, nie mający udziału w tzw. *distributiones cotidianae*, otrzymywali ze swej prebendy tylko po kilka florenów²². Według dawnych statutów każdy z kanoników miał wikariusza utrzymywanego ze specjalnych fundacji. W 1732 r. było ich przy katedrze 18: z dawnych fundacji utrzymywanych było 9, a pozostali z zapisów biskupa sufragana Baltazara Liesch von Hornau. Ci ostatni mieli swój dom i żyli we wspólnocie (tzw. *Lischiani*)²³.

Oprócz wikariuszy związane były z katedrą dwie inne grupy niższego kleru — mansjonarzy. Pierwsza, przy kaplicy św. Elżbiety, z fundacji kard. Filipa Heskiego, liczyła 6 księży; mieli codziennie odmawiać oficjum o Świętym Krzyżu i odprawiać cztery msze konwentualne w tygodniu. Druga grupa mansjonarzy, której fundatorem był Franciszek Ludwik Neuburg, związana była z kaplicą Najświętszego Sakramentu; było tu czterech księży zobowiązanych do odprawiania mszy świętych w kaplicy i spowiadania w katedrze. Oprócz tych spowiedników katedra nie miała stałych penitencjarzy. Starym zwyczajem jedynie na niedziele i święta przychodzili spowiadać dominikanin i kapucyn. Pozostałe obowiązki duszpasterskie wykonywał jeden z wikariuszy katedralnych zwany kuratusem. Pieczę nad zakrystią i przygotowaniem liturgii sprawowało dwu zakrystianów²⁴.

V KAPITUŁY KOLEGIACKIE. Spośród dziesięciu średniowiecznych kolegiat śląskich, osiem przetrwało burzę reformacji. Upadły tylko dwie: legnicka i brzeska. Informacje o nich są w naszych źródłach bardzo skąpe. Wizytację ich przeprowadzono osobno według specjalnego kwestionariusza.

1. Kolegiata św. Idziego we Wrocławiu. Miała tylko jednego kanonika, którego uposażenie wynosiło 8 florenów. W kościółku tym nie odprawiano uroczystych nabożeństw, a prepozyt, który do końca XVI w. pełnił obowiązki kuratusa w katedrze, utracił te prawa na rzecz wikariuszy katedralnych²⁵.

2. Kolegiata Świętego Krzyża we Wrocławiu. Brak o niej wszelkich danych prócz najogólniejszej informacji, że rezydują tu kanonicy i wikariusze²⁶.

3. Kolegiata w Głogowie. Z protokołów wizytacyjnych innych parafii dowiadujemy się, że miała na pewno trzech prałatów: kantora, schola-

²¹ Zob. G. Zimmermann, *Das Breslauer Domkapitel im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation*, Weimar 1938, 8 i 598 n.

²² Processus, 637.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, 638. Zob. też *Der älteste Visitationsbericht über die Breslauer Kathedrale, Kreuzikirche und St. Ägidius von J. 1580*, hrg. A. Nowack, *Archiv f. schles. Kirchengeschichte* 1 (1936), 96 n.

²⁶ Processus, 638.

lastyka i kustosza, którzy byli patronami kościołów parafialnych w okolicy Kozuchowa i Szprotawy²⁷.

4. Kolegiata w Głogówku. Wizytator podał jedynie, że dziekan kapituły był jednocześnie archiprezbiterem dekanatu i że przy kościele kolegiackim było czterech wikariuszy²⁸.

5. Kolegiata w Niemodlinie. Podano jedynie, że aktualny proboszcz parafii jest wikariuszem kapituły niegdyś tu ufundowanej i że w pracy duszpasterskiej wspiera go dwóch kapelanów²⁹.

6. Kolegiata w Nysie. I w tym przypadku źródło ogranicza się do podania, że kapituła wykonywała patronat nad parafią Pakosławice, a jej dziekan nad kościołem w Reńskiej Wsi koło Nysy³⁰.

7. Kolegiata w Opolu. Liczyła w 1720 r. czterech prałatów: prepozyt, dziekan, archidiakon i kustosz, z których tylko prepozyt zobowiązany był do rezydencji, oraz siedmiu kanoników. Pierwsza prebenda kanonicka związana była z duszpasterstwem przy kolegiacie, a więc wymagała rezydowania. Do tej prebendy, ze względu na obowiązek głoszenia kazań w języku polskim, inkorporowana była parafia Chrząszczyce. Z duszpasterstwem polskim w mieście związana też była siódma prebenda (curatus Polonorum). Piąta inkorporowana była do prałatury kustosza. Pozostali kanonicy zwolnieni byli z obowiązku rezydencji. Duszpasterzem niemieckim (curatus Germanorum) był w Opolu każdorazowy proboszcz z Groszowic. Prawo obsadzania prepozytury, dziekanii i archidiakonatu należało do biskupa, kustosza zaś mianował cesarz³¹.

8. Kolegiata w Raciborzu. Informacje są niepełne. Kustosz kolegiaty był duszpasterzem polskim (curator Polonorum) i równocześnie archiprezbiterem dekanatu raciborskiego. Wybierała go kapituła. Scholastyk — również wybierany przez kapitułę — pełnił obowiązki duszpasterza niemieckiego (curatus Germanorum). O pozostałych prałatach i kanonikach brak wiadomości³².

W formie szczątkowej i raczej tylko prawnej trwało średniowieczne kolegium mansjonarzy, które istniało w Świdnicy przy kościele św. Mikołaja, a po jego upadku związane zostało z kościołem parafialnym. Jezuita zachował urząd i tytuł precentora pozostawiając go duchownemu diecezjalnemu³³.

VI. DUCHOWIEŃSTWO DIECEZJALNE. W 1724 r. na terenie diecezji pracowało 527 proboszczów i kuratusów oraz 174 wikariuszy, razem 701 księży parafialnych. W poszczególnych archidiakonatach rozmieszczeni byli w następujący sposób:

²⁷ Descriptio, 115—120.

²⁸ Tamże, 187.

²⁹ Tamże, 142 i Processus, 638.

³⁰ Descriptio, 80.

³¹ Descriptio, 140 n.

³² Tamże, 176 n.

³³ Tamże, 61.

Tabela 3: Rozmieszczenie duchowieństwa diecezjalnego według archiprezbiteratów:

Archidiecezja wrocławska			Archidiecezja opolska		
dekanat	prob.	wikar.	dekanat	prob.	wikar.
1. Wrocław św. Maurycy	5	3	1. Opole	10	1
2. Wrocław św. Mikołaj	10	2	2. Niemodlin	6	4
3. Środa Śląska	14	3	3. Olesno	8	—
4. Wołów	10	1	4. Lubliniec	6	1
5. Namysłów	14	3	5. Strzelce Op.	10	1
6. Borów	10	2	6. Toszek	15	1
7. Żmigród	7	3	7. Ujazd	11	2
8. Cerekwica	9	1	8. Gliwice	13	3
9. Syców	7	2	9. Żory	8	2
10. Ostrzeszów	18	2	10. Wodzisław	11	3
11. Bolków	8	4	11. Racibórz	16	2
12. Komienna Góra	11	6	12. Koźle	18	5
13. Dzierżonów	13	7	13. Głogówek	12	6
14. Ząbkowice Śl.	10	6	14. Biała Prudn.	12	3
15. Paczków	15	7	15. Bielsko	5	2
16. Otmuchów	14	7	16. Frydek	7	2
17. Głuchołazy	16	10	17. Cieszyn	11	2
18. Nysa	15	—	18. Fryształ	7	1
19. Grodków	11	6			
20. Milicz	6	2	razem	186	41
21. Brzeg	10	1			
razem	233	78	Archidiecezja głogowska		
Archidiecezja legnicka			1. Głogów	10	7
1. Legnica	6	2	2. Wysoka Cerekiew	10	5
2. Jawor	7	3	3. Koźuchów	10	4
3. Jelenia Góra	9	6	4. Szprotawa	4	3
4. Lwówek	7	5	5. Zielona Góra	7	4
5. Bolesławiec	9	4	6. Góra Śląska	9	5
6. Lubomierz	7	4	7. Świebodzin	7	2
			8. Żagań	6	1
razem	45	24	razem	63	31

Blizsze dane zebrał wizytator o proboszczach i innych duchownych obsługujących samodzielne placówki duszpasterskie. Podano więc — poza niewielu wyjątkami — nazwisko, imię, wiek, lata kapłaństwa i pracy na wymienionej placówce, miejsce urodzenia i wykształcenie, rzadziej miejsce ukończenia studiów: Germanicum, Nysa, Olomuniec, Wrocław, a w pojedynczych przypadkach Kalisz, Łowicz, Kraków, Wiedeń. Powtarzają się dwa określenia ukończonych studiów: casista i theologus. Pierwsze określa tych księży, którzy ukończyli naukę teologii praktycznej, moralnej, a więc „kazuistykę”. To trzyletnie studium teologii moralnej kończono najczęściej w Nysie, ale także w Wiedniu, Kaliszu, Łowiczu, Warszawie. Jako „theologus” określa wizytator tych, którzy studiowali także teologię spekulatywną, prawdopodobnie dalsze dwa lata. Księżę, którzy ukończyli tylko teologię moralną (casista) wliczono 132, jako teologów zaś określono 208, ale trzeba tu wliczyć zapewne i tych, którzy ukończyli Germanicum (9), akademię w Olomuńcu i Wrocławiu (90). W sumie więc „teologów” byłoby 308. Kończyli zapewne teologię w większości księża młodszy, o których wizytator nie podał bliższych danych, a tylko we wprowadzeniu zastrzegł się, iż nie sądzi, aby „teologowie” byli uczeńsi od „kazuistów”, bo często probos-

szczowie, którzy tylko kazusy studiowali są lepiej przygotowani niż wynoszący się ponad nich mądrze — kapelani mający nawet czasem stopnie akademickie³⁴. Tylko wyjątkowo studiowali księża inne dziedziny: w jednym przypadku filozofię, w dwu — prawo. Stosunkowo niewielka część księży korzystała w czasie studiów ze stypendiów fundowanych. I tak: stypendium biskupie w seminarium wrocławskim miało 59, papieskie w Ołomuńcu lub Pradze 11, a cesarskie („ferdinandum”) trzech.

Gdy idzie o wiek duchowieństwa, to zasadniczy trzon proboszczów stanowili ludzie w wieku lat 35 do 50. Było ich 217. W wieku lat 50 do 70 było 166 księży, poniżej 35 lat liczyło 46, a poniżej 70 zaledwie 15.

Podano również miejsca urodzenia proboszczów. Ogromna większość pochodziła z terenów diecezji wrocławskiej. Spoza niej zaś było: 4 Łużyczan, 2 Niemców, 1 Morawianin, 1 Węgier. 25 duchownych pochodzących z Królestwa Polskiego obsługiwało prawie wyłącznie parafie pogranicznych dekanatów (Ostrzeszów, Góra Śląska). A oto wykaz księży pochodzących z terenu diecezji wrocławskiej według miejscowości:³⁵

Albrechtice (?): Paweł Mizia	Dębińsko: Jerzy K. Schlussarek
Bełk: Walenty Cebulka	Dobiercice: Jan Dittrich
Franciszek Boehm, Karol Herbst,	Dobrzeń: Mateusz J. Malich
Franciszek Circius, Jan Kalus, Ma-	Dzierżoniów: Mateusz Koschitz
Franciszek Circius, Jan Kalus, Ma-	Frydek: Krzysztof Herman, Maciej
teusz Felix, Jan Wientzek	Wrana, Antoni I. Schlachta, Andrzej
Bienkówice: Paweł Sluchatius, Bartło-	Kaminsky
miej J. Krzewky	Fryszad: Franciszek Buchalius
Bojków: Marcin Bierman, Paweł Kurtz,	Frywaldów: Daniel Fritsch, Kasper
Jan J. Ludwig	Tartsch, Jan J. Titz, Michał Schind-
Boguszyce: Jan Fr. Praetor	ler, Ignacy Wunder
Bohumin: Jan Fr. Hoffman, Andrzej	Gamów: Andrzej Wilczek
Pawłowsky, Jan A. Bock, Jan Ant.	Gliwice: Piotr P. Nolick, Jerzy Dudi-
Schalscha	na, Melchior Skorka, Antoni Foltek,
Borów Polski: Jerzy Kahl	Jan Fr. Gorkoss
Browieniec: Jerzy Morawa	Głogów: Jan Pachur, Augustyn Reis-
Brochocin: Fryderyk Winner	mueller, Ignacy Zisler, Wawrzyniec
Brzeg: Jerzy A. Stablowsky	Richter, Józef Edelmann, Ferdynand
Burgrabice: Andrzej Hentschker, Mar-	Edelmann, Kasper Eithner, Jan
cin Kuntze, Jan Gruenweber	Graff, Michał Zimmer, Jan Siebert,
Bytom (G. Śląsk): Bartłomiej Weltzowsky	Krystian Ockler, Mateusz Felner,
Centawa: Urban Piela	Gottfryd Schroetter, Jan Avianus,
Chmielęń: Zygmunt Scholtz, Henryk	Kasper Senftleben
Guettelmann	Głogówek: Ambroży Sławikowsky, Cy-
Chudów: Wawrzyniec Custos	prian Hevelius, Jan Kudera, Antoni
Chwalisław: Dawid Boegner	Apostel, Jan Roter, Antoni Mitschke,
Cieszyn: Jan Kałuża, Franciszek A. de	Franciszek Hevelius, Antoni Fr. Lei-
Schwobenheim, Henryk A. Palivius,	schner
Jan Heymann	Głucholazy: Baltazar B. Bernard, Ka-
Cieszyny: Jan Schikorowsky	sper Amann, Jan Just, Baltazar Vogel,
Czarnowasy: Szymon Nowack	Józef Just, Baltazar Trautmann, Jan
Czerńczyce k. Wrocławia: Mateusz	Theler, Antoni Thermer
Bartsch	Gólkowice: Jerzy I. Aleksander
Czerwona Woda k. Frywaldowa: Jan	Gorzów Śląski: Krzysztof Wodka
Thom	Gorzyce: Franciszek Gallus
Dąbrowice: Walenty Widera	Goszcz: Tomasz Schembda, Michał
Dębie k. Opola: Tomasz Passonius	Stratorius

³⁴ Tamże, 3.

³⁵ Nie podaje się tu parafii w jakich pracowali, bo wg indeksu alfabetycznego nazwisk dołączonego do Descriptio łatwo to odnaleźć.

- Gościce: Krzysztof Groeschel, Andrzej Jonas
 Gościęcín: Franciszek Gilge, Andrzej Ulmann, Jerzy Michats, Andrzej Wolff, Baltazar Wolff
 Gościśław: Dawid Hirt
 Grodków: Sebastian Pietsch, Tobiasz Heydenreich, Henryk Schmidt, Jan Schober
 Imbramowice: Jan Hiber
 Janowice k. Frydka: Maciej J. Modlich
 Janowice k. Ząbkowic: Krzysztof Stefan
 Jasionica Dolna: Krzysztof Meisser
 Jawornik: Gottfryd Lorentz, Fryderyk Schubert, Antoni Lincke, Krzysztof Meyer, Abraham Ammicht
 Jelenia Góra: Jeremiasz Schubert, Józef Wendler, Henryk Beyer, Baltazar Beyer
 Jeżowa k. Olesna (?): Walenty Martius
 Jaśkowice: Paweł Olesyk
 Kadłub W.: Grzegorz Miazga, Marcin Błaszczyk
 Calnovice (?): Andrzej Makiola
 Kamieniec Ząbkowicki: Krystian Sicher
 Kąty Wrocławskie: Adam Vogel
 Kłodzko: Jan Thiel
 Konradów k. Głucholaz: Jerzy Hoffmann, Andrzej Langner
 Koperniki — Murów: Jan Pusch
 Kopienica: Jerzy Samulsky
 Korfantów: Jan Koehl
 Koszęcin: Krzysztof Scharlowsky
 Kowalowice: Michał Pinkowitz
 Koźuchów: Jan Neander
 Koźle: Samuel Fr. Kremer, Szymon Fr. Postafka
 Krapkowice: Jan Pilarczyk
 Kryniczno: Piotr Bleisch
 Krzeszów: Zygmunt Seidel, Kasper Huebner, Jerzy Plisque, Walenty Tarka
 Kubice k. Nysy: Jerzy Rincke
 Kucharzowice: Melchior Kuchendorf
 Kürchendorf (?): Piotr Kretschmer
 Kuźnia Raciborska: Andrzej Horoba
 Legnica: Tobiasz Hipper, Teofil Schubert
 Leśnica: Franciszek Benas, Kasper Bimer, Franciszek Lorin, Adam Fr. Brimer, Wawrzyniec Czakaj
 Lipowa k. Grodkowa: Andrzej Unker
 Lipowa k. Nysy: Jan J. Kretschmer
 Lubawka: Michał Rumber
 Lubcz k. Grodkowa: Jerzy Biller
 Lubiatów k. Grodkowa: Andrzej Zausig
 Lubliniec: Jan Jaroszowic, Wojciech Szczepanik, Franciszek Tatschko, Jan Iwanowsky, Paweł Biernia, Szymon A. Schaniawa
 Lubomierz: Baltazar Schulz, Krzysztof Scholz, Krzysztof Seiffert, Jan Lorenz, Krystian Zingel, Henryk Froemrich, Tobiasz Arnold, Kasper Knoblach, Henryk Kappler, Benedykt Ortman, Franciszek Pehl, Jan A. Haubmann
 Lwówek: Jan Gulitz
 Lyski: Andrzej Foytich
 Łączki k. Nysy: Paweł Schindler
 Łąka k. Pszczyny: Paweł Gavin
 Łubowice: Franciszek Kaminsky
 Łuków k. Żar (?): Jan Tausen
 Markowice: Jerzy Ulinsky
 Mikulowice: Jan Dittrich
 Milejowice: Jan Koppetz
 Mirsk: Jan Greger
 Mnichowice: Szymon Wolko
 Nowogrodziec n. Kwisą: Jan Adolph, Augustyn Hochberg, Józef Hachberg, Michał Runge, Jan Berger
 Nowy Kościół: Bernard Jacobides
 Nysa: Henryk Spotke, Jan Girbig, Jan May, Melchior Hanselius, Kasper Meisner, Antoni Juttner, Abraham Rudolphi, Jan Unruh, Jan Sommer, Sebastian Pohl, Karol F. Schneider, Jan Drescher, Ignacy Mohr, Franciszek Rincke, Andrzej Beuthel, Jan Hornig, Jan Kolsdorf, Jan Brauner, Gottfryd Zimmermann, Maciej Schmolke, Gottfryd Kuschel, Michał Jobst, Michał Kritschker, Henryk Payer, Ignacy Siffrid, Kasper Schwartz, Hieronim a Kern, Jan Czeske, Michał Radig, Franciszek Baucke, Jan Baucke, Jerzy Philipp, Jan Paschke, Jan Pache, Franciszek Werder, Ignacy Kigler, Andrzej Stephan, Karol Arloth, Jan Hoppe, Jerzy Mildner, Jan Herbig, Jerzy Dutzker, Jan Helweck, Antoni Gertsman, Jan Schwartz
 Olesno: Klemens Entrich, Waclaw Szczepanowski, Tadeusz Vesper, Klemens Konstanty Entrich, Melchior Buczek, Antoni Jurtzyk, Jan Wolny, Jakub A. Woitas, Adam Fr. Nigrin
 Opole: Andrzej Laskota, Jan Dubielius, Leopold Gruenzweig, Krzysztof Libor, Melchior B. Raczek, Jeremiasz Zauge
 Osowa Sień: Jerzy Baum
 Ostroźnica (?): Henryk Waclaw Sutorowski de Sukowitz
 Ostrzeszów: Marcin Mozdzensky
 Otmuchów: Kasper Wahner, Jan Bruechner, Tomasz Stupler, Kasper Strauch, Kasper J. Theuer, Karol Kurtzer, Jerzy Barisch
 Paczków: Krzysztof Muelmann
 Paczków Stary: Jerzy J. Dannhauser
 Pawonków: Jan T. Strachwitz
 Piekło k. Gliwic: Franciszek J. Pilari

- Pisarzowice: Walenty Zientz
 Pławno k. Lwówka: Baltazar Knoerich
 Prischwitz (?): Jan Anders
 Prudnik: Fryderyk Heissig, Michał Scholz, Franciszek Farner, Florian Weidinger
 Przecławice: Franciszek Thomala, Jan Haucke
 Przychowa: Baltazar Pavel
 Przyszowice: Andrzej Brzoska
 Pszów: Jerzy Kasperek
 Pyskowice: Henryk Schalast
 Racibórz: Bartłomiej Muemmer, Jakub Waclawczyk, Jan Brenger, Andrzej J. Boehm, Andrzej Waclawczyk, Wawrzyniec Klenczka, Krzysztof Męczuk, Jakub J. Morawa
 Raclawice Śląskie: Tomasz A. Mueller
 Radawie: Andrzej Gacka
 Radlin: Walenty Matera
 Radoszowy: Franciszek Novacius
 Roszkowice: Joachim Chociminsky
 Rudy Wielkie: Józef Rocznik
 Rudziczka: Jan Zumlande
 Rybnik: Jerzy Panczossik, Antoni Martulik
 Rychtal k. Kępna: Wojciech Wolny, Franciszek K. Zielunka, Jan A. Miazga
 Rzeczyce: Jerzy Fr. Zmieszkal
 Schoenberg (?): Dawid Krebs, Izrael S. Krebs
 Scemnicz (?): Michał Crevisius
 Siciny: Bernard Kretschmer
 Skalice k. Frydka: Bartłomiej Bednarz
 Skorogoszcz: Jan Nagel
 Sławniowice: Jerzy Fels
 Sobiszowice: Jan Molitor
 Sobótka: Franciszek Kindler
 Strumień: Tomasz Bismur
 Syców: Franciszek D. Tichy, Jan M. Stulpe, Marcin Beer
 Strzegom: Ernest T. Kolbnitz de Kolbenka, Celestyn Schubert
 Strzelce Op.: Mateusz Długosz
 Szprotawa: Andrzej Gebauer
 Szedzic: Karol de Retz
 Szymanów k. Trzebnicy: Wilhelm a Kottwitz
 Szydłów: Gottfryd Micklis, Krzysztof Micklis
 Scinawa: Jerzy J. Racke, Krzysztof Roesler, Franciszek Faltz
 Świdnica: Piotr Schnell
 Świebodzice: Jan Obmann
 Świętów Polski (Stary): Jan J. Weisser, Jerzy J. Hettwer
 Świętów Nowy: Karol a Duchse
 Świerzawa: Jan Frantzki, Jan A. Mathes, Jerzy Schram, Tomasz Heidenreich, Franciszek Kraus
 Tarnowice: Andrzej Gnilkowitz
 Topola k. Ząbkowice: Jan H. Bluemel
 Toszek: Wojciech Klossetius
 Tułowice: Jan Prziaklenk
 Turza: Franciszek Czogalla, Kasper Gawlik
 Tworków: Jan H. Schenk
 Tymowa: Marcin Herbricht
 Wambierzyce: Krzysztof F. Kirschtsa
 Węglewo k. Wołowa: Jan Blasgude
 Widnawa: Kasper Leipoldt, Piotr Scheithauer, Jan Neuler
 Wielowieś: Baltazar Biernia
 Wiązów: Baltazar Urban
 Wilczyce k. Jawornika: Józef Wosnitza
 Wodzisław: Gabriel Krzoska, Marcin Karvat, Antoni Thomaschni, Jerzy Niestroj
 Woźniki: Mateusz Gaisky
 Wysoka: Krzysztof J. Morawetz
 Wrocław: Jan Breuther, Jan Kubitz, Jan Sauer, Dawid Tusche, Jan Janisch, Józef Posancko, Karol Dannter, Jan Wind, Grzegorz Hofmann, Jan Eberhardt, Melchior L. Blasgude, Antoni Conrad, Zygmunt Pflug, Jan Belcke
 Zalesie: Jakub Scultetus
 Zamysłów: Marcin Peicker
 Ząbkowice Śl., Fryderyk Vogelsinger, Franciszek Kaminsky, Karol Wittiber
 Zbrosławice: Mateusz Spruch
 Zielona Góra: Kasper Schribanus
 Zielona Łąka k. Środy: Jan Anderscheck
 Ziębice: Franciszek Juettner
 Złate Hory: Melchior Dittel, Jonasz Willmann, Ignacy J. de Seqve, Jan F. Piltz, Gottfryd Dittel
 Zagań: Michał Metzner, Adam Metzner
 Zerniki: Michał Pędzich
 Zory: Waclaw Madey

Stosunkowo dobrze opisane jest uposażenie duchowieństwa. Gdy idzie o proboszczów składały się na nie beneficjum parafialne oraz rozmaite datki wiernych. Beneficja parafialne, zwane tu oeconomia parochi, dzieli schematyzm na kilka grup: małe (parvula) gospodarstwa mierzące jeden łan powierzchni, dla którego uprawy wystarczał jeden zaprzęg, tzn. dwa konie; małe (parva), dla którego zagospodarowania konieczne były dwa konie oraz średnie, dla którego należytego

uprawienia potrzebne były dwa zaprzęgi (cztery konie)³⁶ Zdarzały się gospodarstwa większe — trzy i więcej łanowe, np. parafia Borów miała „copiosa agra” Kryniczno — „magnam oeconomiam”, cztery łany, podobnie jak „amplissima oeconomia” parafii Przychowa. Uposażenie takie zachowały również parafie w okręgach całkowicie sprostestantyzowanych, np. w całym archidiakonacie legnickim. Tutaj tylko w kilku miastach nowoutworzonym kuracjom nie przywrócono nawet w części dawnego beneficjum parafialnego, ale wyznaczono pensje z kamery cesarskiej, powiększone zazwyczaj przez cesarza Józefa I w związku z układem altranstadtskim. Tak np. w Lubinie kuratus pierwotnie otrzymywał 104 talary niemieckie, a z fundacji józefińskiej otrzymał dalszych sto³⁷. Identycznie było w Chojnowie. Natomiast franciszkanie w Złotorzy otrzymywali tylko od magistratu sto talarów śląskich³⁸. Podobnie było w całym księstwie brzeskim. Utworzone tam kuracje miały uposażenie tylko w rentach pieniężnych lub nawet zbożowych, np. w Brzegu kuratus otrzymywał 500 talarów cesarskich z fundacji dawnej kolegiaty, a w Oławie 300 z fundacji cesarskiej, 24 talary śląskie z funduszy rady miejskiej oraz 6 kop wiązek drzewa opałowego³⁹. Uposażenie proboszczów w parafiach powiększały jeszcze jurastole oraz kolęda (strenum novi anni).

Równie urozmaicone było uposażenie wikariuszy. Ustalonej wysokości było ono w starych dużych parafiach, gdzie proboszcz był zobowiązany do utrzymywania kapelana (czasem dwóch)⁴⁰ na mocy dawnych fundacji. W wielu parafiach inne okoliczności wywoływały potrzebę obecności drugiego kapłana, np. w Ludowie z powodu choroby, w Komornikach proboszcz był ociemniały, w Bielsku był drugi kapelan z racji licznych wyjazdów. Wynagrodzenie roczne wikariuszy było bardzo różne. Dla przykładu: w Skorogoszczy otrzymywał 60 talarów, w Dobrodzieniu 24 i trzecią część jurastoli, identycznie w Toszku, w Strzelcach 24 talary i czwartą część jurastoli, w Ujeździe 58 talarów, jurastole i połowę kolędy, w Gliwicach starszy wikariusz otrzymywał 125 talarów od proboszcza, 37 z różnych fundacji i szóstą część jurastoli, a młodszy 80 talarów i szóstą część jurastoli, w Paczkowie obydwaj kapelani po 100 talarów⁴¹. Najniższe było wynagrodzenie wikariuszy w Złoty Horach: starszy miał 18 talarów i szóstą część jurastoli a młodszy musiał zadowolić się taką częścią jurastoli⁴².

VII. KLASZTORY. W okresie reformacji dużo klasztorów zostało zniesionych, szereg konwentów klasztornych rozproszyło się. Pomimo

³⁶ Descriptio, 3.

³⁷ Tamże, 205.

³⁸ Tamże, 107.

³⁹ Tamże, 95.

⁴⁰ Np. w Środzie jednego, w Otmuchowie dwóch „tenetur servare”; w Ujeździe „capellanos tenetur vi fundatione tenere duos”

⁴¹ Descriptio, 146, 152, 157, 153, 162, 166, 70.

⁴² Tamże, 82.

to na początku XVIII w. pozostało na terenie diecezji wrocławskiej 16 męskich i 8 żeńskich następujących rodzin zakonnych:

konwenty męskie:

1. augustianie — eremici (Strzelin)
2. benedyktyni (Orłowa koło Cieszyna)
3. bonifratrzy (Cieszyn, Wrocław)
4. bożogrobcy (Nysa, Racibórz)
5. cystersi (Henryków, Jemielnica, Kamieniec, Krzeszów, Lubiąż, Rudy Wielkie; prepozytury: Bardo Śląskie, Cieplice)
6. dominikanie (Bolesławiec, Cieszyn, Głogów, Opole, Racibórz, Świdnica, Wrocław, Ząbkowice)
7. franciszkanie konwentualni (Głogówek, Koźle, Lwówek, Opole, Sroda, Świdnica, Wodzisław, Wrocław)
8. franciszkanie reformaci (Głogów, Góra św. Anny, Jawor, Legnica, Nysa, Racibórz, Złotoryja)
9. jezuici (Głogów, Legnica, Nysa, Opole, Świdnica, Wrocław, Żagań)
10. joannici (Dzierżonów, Koźle, Lwówek, Łosiów, Oleśnica Mała, Strzegom, Tyniec n. Słężą, Wrocław)
11. kanonicy regularni (Olesno, Wrocław, Żagań, prepozytura Sobótka)
12. kapucyni (Brzeg, Nysa, Prudnik, Świdnica)
13. karmelici bosci (Strzegom, Trzcinica Wielka, Wołów, Wrocław)
14. krzyżacy z czerwoną gwiazdą (Kluczbork, Legnica, Wrocław)
15. pijarzy (Biała Woda)
16. premonstratensi (Wrocław).

konwenty żeńskie:

1. benedyktyнки (Legnica, Lubomierz, Strzegom)
2. cysterki (Trzebnica)
3. dominikanki (Racibórz, Wrocław)
4. kanoniczki (Wrocław)
5. klaryski (Głogów, Wrocław)
6. magdalenki (Nowogrodziec, Nysa, Szprotawa)
7. premonstratenski (Czarnowąsy)
8. urszulanki (Świdnica, Wrocław)⁴³.

Informacje o klasztorach męskich są niezmiernie skąpe. Nie były one wizytowane. Wiemy jedynie, że konwenty kanoników regularnych liczyły we Wrocławiu 33 osoby razem z opatem, a w Oleśnie osiem z prepozytem, którego wybierał miejscowy konwent mimo, iż patronat sprawował klasztor wrocławski. Konwenty cysterskie liczyły w Bardzie siedem, a w Cieplicach 12 zakonników.

Więcej szczegółów statystycznych podano o konwentach żeńskich. I tak klasztor urszulanek we Wrocławiu liczył 37, a w Świdnicy 16 osób, kanoniczek na Piasku — 21, benedyktynek w Legnicy i Strzegomiu po 20 zakonnic razem z ksienią, zaś w Lubomierzu 36; magdalenki w Nysie, dokąd przybyły z Lubania w 1715 r., miały dziesięć siostr chórowych z przeoryszą, jedną siostrę „pro servitio domestico” i jedną nowicjuszkę, w Nowogrodzcu natomiast było 21 zakonnic. Klasztor klarysek w Głogowie zamieszkiwało 19 zakonnic (choć fundacja była dla 24) z ksienią i dwoma siostrami służebnymi; miały własnego spowiednika.

⁴³ Processus, 638.

O pozostałych klasztorach dowiadujemy się jedynie w związku z uwagami dotyczącymi patronatów kościołów parafialnych. Podane niżej zestawienie ujmuje wszystkie pozostające pod patronatem klasztorów parafie oraz określa duchownego pełniącego obowiązki pasterskie.

Tabela 4: parafie pod zakonnym patronatem

zakon	klasztor	patronacki	parafia	proboszcz
augustianie eremici	Strzelin		Strzelin	augustianin
benedyktyni	Tyniec		Orłowa	benedyktyn
benedyktynki	Lubomierz		1. Wleń 2. Kotłisko 3. Lubomierz 4. Pławno 5. Marczów 6. Grudze 7. Wojciechów 8. Golejów 9. Chmielęń	kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec.
	Strzegom		Jaroszów	kapł. diec.
bożogrobcy	Nysa		1. Racibórz 2. Rudnik 3. Trzebinia	bożogr. bożogr. bożogr.
cystersi	Lubiąż		1. Ujazd Górny 2. Lubiąż 3. Smogorzów W. 4. Tymowa 5. Gościejowice 6. Wilkszyn 7. Siciny 8. Kazimierz 9. Komorniki 10. Słup 11. Męcinka 12. Dobków	cysters cysters cysters cysters cysters cysters cysters cysters kapł. diec. cysters cysters cysters
	Krzeszów		1. Gościsław 2. Wierzbna 3. Stare Bogaczowice 4. Opawa 5. Gostków 6. Lubawka 7. Chełmsko Śl. 8. Okrzeszyn 9. Kochanów 10. Krzeszówek 11. Witków	cysters cysters cysters cysters kapł. diec. cysters cysters cysters cysters cysters cysters
	Henryków		1. Budzów 2. Srebrna Góra 3. Sieroszów 4. Braszowice 5. Krzelków 6. Stary Henryków 7. Wadochowice 8. Bożnowice	cysters cysters kapł. diec. kapł. diec. cysters cysters cysters cysters

zakon	klasztor patronacki	parafia	proboszcz		
cysterki	Rudy Wielkie	1. Bojków 2. Żernica 3. Stanica 4. Boguszowice 5. Maciowakrze	cysters cysters cysters cysters cysters		
	Kamieniec	1. Przylęk 2. Ożary 3. Laski 4. Mąkolno 5. Topola 6. Byczeń 7. Osina W.	cysters cysters cysters cysters cysters cysters cysters		
	Jemielnica	1. Jemielnica 2. Otmęt	cysters kapł. diec.		
	Bardo Śląskie?				
	Paradyż	1. Opalewo 2. Lubrza	cysters cysters		
	Trzebnica	1. Domaniów 2. Chomiąza 3. Kotowice 4. Bukowice 5. Zawonia 6. Świebodzin 7. Ołobok 8. Skąpe 9. Zbylutów	kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec.		
	franciszkanie	Złotoryja	Złotoryja	franc. konw.	
		?	Boronów	franc. obs.	
	jezuici	Świdnica	1. Świdnica 2. Śmiałowice 3. Pszenno 4. Jedlinka	jezuici jezuici kapł. diec. kapł. diec.	
		Legnica	1. Nowe Miasteczko 2. Otyń Miłaków	kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec.	
		Głogów	Jelenin	kapł. diec.	
		Żagan	Ziemięcice	kapł. diec.	
		Opole	1. Hynčice 2. Albrechtice	kapł. diec. kapł. diec.	
Nysa					
joannici		(nie wyszczególnio- no komend)	1. Turów 2. Jaworów 3. Oleśnica M. 4. Brożec 5. Jutrzyna 6. Tyniec 7. Strzegom 8. Dzierżoniów 9. Łosiów 10. Koźle 11. Dziergowice 12. Solec 13. Lwówek	krzyż z czer. gw. krzyż z czer. gw. krzyż z czer. gw. kapł. diec. krzyż. z gw. krzyż. z gw. karmelici kapł. diec. krzyż. z gw. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec. kapł. diec.	
		kanonicy regularni	NMP na Piasku	1. Krzydlina M. 2. Wiry	kanonik kanonik

zakon	klasztor patronacki	parafia	proboszcz
		3. Mysłaków	kanonik
		4. Strzelce	kanonik
		5. Górka	kanonik
		6. Sobótka	kanonik
		7. Brzezia Łąka	kanonik
	Kalisz	1. Mikstat	kanonik
		2. Kotłów	
	Krzepice	Starokrzepice	kanonik
	Zagań	1. Kłobuczyn	kanonik
		2. Kwielice	kanonik
		3. Żagań	kanonik
		4. Nowogród	kanonik
		5. Gryfino	kanonik
		6. Jarogniewice	kanonik
		7. Bożnów	kanonik
		8. Brzeźnica	kanonik
		9. Jabłonów	kanonik
		10. Dragowina	kanonik
	Olesno	1. Olesno	kanonik
		2. Kościeliska	kanonik
karmelici klaryski	Trzcinica W. Wrocław	Trzcinica W.	karmelita
		1. Nasławice	kapł. diec.
		2. Przeclawice	kapł. diec.
		3. Wr. — Żerniki	kapł. diec.
	Głogów	1. Rapocin	kapł. diec.
		2. Kondradów	kapł. diec.
krzyżacy NMP niem. (nie podano)		Namysłów	kapł. diec.
krzyżacy z czerwoną gwiazdą	Wrocław	1. Św. Katarzyna	kapł. diec.
		2. Marcinkowice	krzyż. z gw.
		3. Gajków	krzyż. z gw.
		4. Łowkowice	krzyż. z gw.
		5. Kunów	krzyż. z gw.
		6. Kujakowice	krzyż. z gw.
		7. Kluczbork	krzyż. z gw.
magdalenki	Szprotawa	Szprotawa	kapł. diec.
	Nowogrodziec	Nowogrodziec	kapł. diec.
premonstratensi	Wrocław	1. Sobocisko	premonstr.
		2. Wierzbno	premonstr.
		3. Kostomłoty	premonstr.
		4. Łosina	premonstr.
		5. Psie Pole	premonstr.
		6. Pelcznica	premonstr.
		7. Wrocław, św. Mich.	premonstr.
premonstratenski	Czarnowasy	1. Skorogoszcz	kapł. diec.
		2. Chruścina	kapł. diec.
		3. Łany	kapł. diec.
		4. Walce	kapł. diec.
		5. Brozec	kapł. diec.
		6. Biedrzychowice	kapł. diec.
		7. Dobrzeń W.	premonstr.
		8. Żelazna	premonstr.
dominikanki	Racibórz	1. Bieńkowice	kapł. diec.
		2. Ucieszków	kapł. diec.

Tabela powyższa wskazuje, że cystersi, kanonicy regularni, premonstratensi, bożogrobcy i krzyżacy z czerwoną gwiazdą sami obsługiwali parafie pozostające pod ich patronatem; joannickie parafie obsługiwali po części krzyżacy czerwonogwiezdni, po części duchowni diecezjalni, którym również jezuita pozostawiali prowadzenie parafii. Podobnie też parafie klasztorów żeńskich (poza Dobrzaniem i Żelazną) obsługiwało duchowieństwo parafialne. Można by też na podstawie powyższej tabeli wypowiedzieć pochwałę pod adresem cystersów, którzy wszystkie swoje posiadłości utrzymali przy Kościele katolickim.

VIII. SEMINARIUM DIECEZJALNE. Schematyzm nasz nie podał żadnej uwagi na ten temat. Wypowiadali się jedynie świadkowie w procesie kanonicznym związanym z obsadzeniem stolicy wrocławskiej. Nowy budynek alumnatu oddany został do użytku w 1731 r.⁴⁴ Do tego czasu od chwili przeniesienia w 1656 r. seminarium diecezjalnego z Nysy do Wrocławia, mieściło się ono stale w domu jednego z kanoników, który równocześnie był jego rektorem. Kleryków było wówczas stale ośmiu korzystających z biskupiego stypendium. Ponadto z nowym budynkiem związane zostały fundacje Baltazara Bafora dla trzech kleryków dwujęzycznych (polski i niemiecki) z Górnego Śląska, kanonika Antoniego Hatzfelda dla czterech oraz dziekana katedralnego Leopolda Frankenberga dla dwu-trzech alumnów. W sumie więc było w nowym alumnacie stale 18 kandydatów mających pełne utrzymanie. Dzięki odpowiedniemu lokowaniu kapitałów spodziewano się, iż w niedalekiej przyszłości będzie możliwość zapewnienia utrzymania 30 alumnom. Kandydaci przyjmowani byli po egzaminie konkursowym składanym wobec kanoników — inspektorów alumnatu oraz trzech profesorów teologii (dominikanin, franciszkanin i jezuita)⁴⁵.

IX. WIERNI. Schematyzm podaje bardzo dokładne dane o liczbie katolików i protestantów w poszczególnych miejscowościach. Uczynić tu jednak trzeba kilka zastrzeżeń: 1) nie podano pełnej statystyki dla miast takich jak Wrocław (podano tylko, że w 1724 r. rozdano tu 18.518 karteczek poświadczających przystąpienie do sakramentów wielkanocnych)⁴⁶, Brzeg, Dzierżoniów, Legnica, Lubin, Nysa, Olawa, Opole, Racibórz, Strzegom, Złotoryja; 2) w archidiakonacie wrocławskim brak danych o liczbie protestantów dla 32 parafii i o liczbie katolików dla 14; 3) dla archidiakonatu legnickiego dane liczbowe o protestantach, a dla archidiakonatu opolskiego o katolikach są często zaokrąglone. Z tymi zastrzeżeniami odczytać trzeba niżej podaną statystykę archidiakonatów i archiprezbiteratów.

⁴⁴ H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats*, Breslau 1935, 95 n.

⁴⁵ Processus, 640.

⁴⁶ Processus. 636 stwierdza, że we Wrocławiu jest 10 tys. katolików i około 40 tys. niekatolików. Jest ten szacunek bardzo bliski prawdy, bo wg spisu z 1787 r. miasto liczyło 55 tys. mieszkańców. Zob. *Atlas historyczny*, cz. I, 50.

Tabela 5: liczba katolików i ewangelików w poszczególnych archidiecezjach

dekanat	katolików	ewangelików	uwagi (b.d. = brak danych)
Archidiecezja wrocławska			
1. Wrocław św. Maurycy	8.965	5.823	b.d. o protest. dla 3. o kat. dla 1
2. Wrocław św. Mikołaj	5.932	8.639	parafii. Rozdano 18.518 kartek o sakr. wielk.
3. Środa	5.883	9.729	
4. Wołów	6.873	2.167	b.d. o protest dla 9. o kat. dla 1 parafii
5. Namysłów	7.495	7.270	b.d. o protest. dla 1 parafii
6. Borów	6.582	7.856	
7. Zmigród	4.895	7.341	b.d. o 1 parafii
8. Cerekwica	7.326	9.311	
9. Syców	4.583	3.601	
10. Ostrzeszów	11.376	957	b.d. o 4 parafiach
11. Bolków	3.071	14.472	b.d. o 2 parafiach
12. Kamienna Góra	7.072	37.349	b.d. o 4 parafiach
13. Dzierżoniów	5.743	29.394	b.d. o 2 parafiach
14. Żąbkowice Śl.	29.190	3.388	b.d. o protest. w 4 parafiach
15. Paczków	19.067	—	
16. Otmuchów	17.708	—	
17. Głuchołazy	25.429	116	
18. Nysa	11.121	8	b.d. o prot. w 4 par. i o katol. w Nysie
19. Grodków	11.232	267	
20. Milicz	4.410	7.500	b.d. o prot. w 1 par.
21. Brzeg	4.103	2.120	b.d. o prot. w 10, o kat. w 1 parafii
razem	208.056	157.308	
Archidiecezja głogowska			
1. Głogów	8.529	11.499	
2. Wysoka Cerekiew	4.713	11.513	
3. Kozuchów	2.478	9.817	
4. Szprotawa	1.482	8.896	
5. Zielona Góra	3.525	14.972	
6. Góra Śląska	5.311	12.385	
7. Świebodzin	1.325	8.574	b.d. o prot. w 1 par.
8. Żagań	3.033	13.464	
razem	30.396	91.120	
Archidiecezja opolska			
1. Opole	10.871	32	b.d. dla Opola
2. Niemodlin	4.557	3.749	
3. Olesno	13.479	4.230	
4. Lubliniec	6.700	103	
5. Strzelce Op.	8.741	77	
6. Toszek	11.267	116	
7. Ujazd	7.957	91	
8. Gliwice	11.834	86	b.d. dla 3 parafii
9. Zory	7.590	640	
10. Wodzisław	13.240	65	
11. Racibórz	17.125	37	dla Raciborza dane częściowe
12. Koźle	19.083	21	
13. Głogówek	11.255	574	

dekanat	katolików	ewangelików	uwagi (b.d. z brak danych)
14. Biała Prudnicka	14.418	911	
15. Bielsko	5.600	6.752	
16. Frydek	10.702	1.893	
17. Cieszyn	12.580	6.021	
18. Frysztad	7.831	1.992	
razem	194.830	27.400	

Archidiakoniat legnicki

1. Legnica	2.559	2.192	b.d. o protest. w Legnicy, Lubinie i Złotorzy
2. Jawor	3.915	9.436	
3. Jelenia Góra	2.267	22.000	b.d. o prot. 1 par.
4. Lwówek	892	16.000	
5. Bolesławiec	6.437	15.700	
6. Lubomierz	7.447	1.900	b.d. o prot. 1 par
razem	23.517	67.228	

Diecezja wrocławska

	katolików	protestantów
archidiakoniat wrocławski	208 056	157 308
głogowski	30 396	91 120
opolski	194 830	27 400
legnicki	23 517	67 228
razem	456 799	343 056

W sumie liczba mieszkańców diecezji wrocławskiej w 1724 r., po doliczeniu ludności miast nie uwzględnionych w schematyzmie⁴⁷, wynosiłaby około 890 tysięcy osób.

Żałować należy, że w schematyzmie nie ujęto informacji o ważnych instytucjach parafialnych, jak szkoła i szpital, brak wzmianki o bractwach, w okresie baroku bardzo rozwiniętych. Uzupełniłoby to w sposób zasadniczy obraz życia kościelnego w diecezji. Nie dają też powyższe statystyki podstaw do oceny życia religijnego. W tym względzie cenna jest jedyna wzmianka o pozostającej pod opieką cystersów parafii Bar-do, że „jest to miejsce słynne z łask otrzymywanych za pośrednictwem Maryi” Rejestruje jednak ta statystyka zmiany zaistniałe po pokoju altranstadtskim a przed zmianami granic dekanatów dokonanyymi w 1738 r. Ustrój parafialny i proporcje stanu posiadania obydwu wyznań pozostaną jednak w swoim zrębie aktualne do końca II wojny światowej.

⁴⁷ Liczbę mieszkańców tych w/w miast zaczerpnięto ze spisu z 1787 r. według *Atlasu historycznego*, cz. I, 106—108. Wynosiła ona 93.694 osoby.